

ПОЛЬОВІ МАТЕРІАЛИ ПРО ПОБУТ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – У 30-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Оксана Баран

УДК 316.343.37–058.237(477.83/.86)“1900/1930”

Публікація містить матеріали польових досліджень авторки, проведених у населених пунктах Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей упродовж 2004–2006 років. Інформація, отримана шляхом опитування респондентів, засвідчила провідну роль сільської інтелігенції в громадському житті галицького села в кінці ХІХ – упродовж 30-х років ХХ ст. Сільська інтелігенція (учителі, священники, лікарі та інші представники найбільш освіченої верстви) відіграла важливу роль у покращенні життя селян, оскільки вона була ретранслятором західних ідей і культурних впливів.

Ключові слова: сільська інтелігенція, священники, учителі, польові дослідження, селяни, Галичина.

The present publication contains the materials of the author's field researches conducted in the settlements of Ivano-Frankivsk, Lviv and Ternopil regions during 2004–2006. Information achieved by questioning of respondents shows the leading role of the rural intelligentsia in a public life of Galician village at the end of the 19th century till the 1930s. Rural intelligentsia (teachers, priests, doctors and other representatives of the most educated layer) played an important role in the improvement of the everyday life of peasants as it was the mediator due to which the Western modern ideas and cultural influences came into sight.

Keywords: rural intelligentsia, priests, teachers, the field researches, peasants, Galicia.

Побут священника в селі Студійка Калуського району Івано-Франківської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент – Гусак Олег Миколайович, 1931 р. н.; українець; місце народження – м. Збараж Тернопільської обл.; освіта – вища (медик); працював аптекарем; пенсіонер; проживає за адресою – м. Івано-Франківськ, вул. О. Довженка, 18/83, корп. 1. Записано О. Я. Баран 24.05. 2004 р. в Івано-Франківську.

Мій батько був священником у селі Студійка біля Калуша. Він мав (6–8) га поля, сад – 2 га. Поле обробляли самі, частину віддавали на спілку. Тримали дві корови, порося. Коней не було. Була велика стодола, частину збіжжя привозили на тік. Мали наймичку. Зимом скликали жінок на толоку лущити кукурудзу, дерти пір'я.

Мама переважно займалась кухнею і вихованням дітей. За професією була учителькою, працювала у сусідньому селі протягом одно-

го року під час радянської влади, бо тоді було важко з грошима.

У хаті ми мали гарну бібліотеку. Батько випишував для дітей дитячий журнал «Дзвіночок». Мали історію М. Грушевського, твори Б. Лепкого, праці із всесвітньої історії. Переважали книги з видавництва «Червона Калина». Книги приносили кольпортери – спеціальні розповсюджувачі. Випишували газету «Новий час». Більшість книг було з історії стрілецтва, багато було й церковних творів. У бібліотеці при церкві була історія князя Осомисла. Також існувала бібліотека при читальні. Тато цікавився всіма книжковими новинками, що поступали у вихідні.

Приблизно в 1937 році тато купив радіо, на той час його ще ні в кого не було. Радіо на батареях. По ньому ми слухали про хід війни.

У школі тато вів релігію, одержував один злотий за годину навчання релігії.

У бідних не брав грошей за похорон, але брав гроші за весілля. Сам ходив на весілля, де читав молитви.

Діти і молодь цілували священнику руку; їмості цілували руку теж.

У селі була акушерка, вона приймала у матері роди.

Тато курив. Любив грати в шахи. Носив годинник у кишенці на ланцюжку, його тоді чіпляли до гудзика.

Нашу хату збудували в 1926 році. Мала п'ять кімнат і кухню. Окремо була канцелярія, де стояли стіл, шафа для зберігання метрик, документів. У вітальні висіли картини, була дерев'яна підлога. На вікнах були фіранки, вишиті зверху.

Накривались ковдрами, власноруч виготовленими перинами (тримали гуси). Матраци робили самі: сінник набивали сіном або кукурудзяним лушпинням, робили три секції. У нас були матраци з кінської шерсті. Простирадла з грубого полотна (конопляного). Зверху ліжка накривали капами.

Піч була з кухнею. Комин виходив на двір.

Їлі з окремих тарілок, на свята користувались ножем і вилкою, у будні дні рідко коли їли ножем. Посуд — металевий, металеві стаканчики для алкоголю (місткістю близько 25–30 г), тарілки — великі порцелянові. Священик мав термос.

На Великдень в основному збиралась уся родина. На Зелені свята організували процесії святити поле.

28 серпня, на храм, гостювали священики з дружинами і дітьми (по 4–5 родин), о. Максимович приїжджав велосипедом. Приїжджав і художник Ковжун із Калуша. Після служби відбувалась гостина. Перед тим як сідати за стіл, давали канапки з паштетом. Після гостини чоловіки грали в преферанс, а жінки в іншій кімнаті обговорювали домашні справи і обмінювались рецептами. На празник їли ножем і вилкою, використовували полотняні серветки.

На городі вирощували редьку, петрушку, каляфіор (цвітну капусту). Цвітну капусту подавали відварену із сухарями. На сніданок пили ячмінну каву з молоком. Тримали індиків, тому готували страви з м'яса птиці. На празник подавали борщ, юшку (вареників не подавали), печеню з телятини. У гусятни-

ці запікали гуску, фарширували паштетом, виготовленим із печінки, легенів, петрушки тощо. Страви готувала їмость зі служницею. Подавали голубці з грибовим соусом. Перед тим, як сісти за стіл, подавали пити наливку, сливіянку. Пекли печиво «кукурудзка», торти, французькі тістечка. Варили компоти зі слив, яблук. Одного разу батько запросив на гостину поляка із с. Бабин поміщика Розвадовського (той мав власні стави), який дав йому на підмогу свого кухаря. Виготовили на свято морозиво, для цього батько сам їхав за «ледом».

Учителі розпочинали урок з молитви і закінчували «Отче духовний».

У 1938 році в селі широко святкували 950 років з часу хрещення Русі.

На фестини вчителі в читальні організували вистави, виступи дітей. Зранку відправляли Службу, потім відбувались забави (як правило, у неділю). Відбувались футбольні турніри. Привозили пиво в бочках, лимонад у пляшках. Жиди організували продаж цукерок.

Під час одного із фестинів на стадіоні вапном розграфили шахівницю. Учасники перодяглись у чорні і білі плащі. Грали в імпровізовані шахи: замість фігури шахового коня водили по клітинках справжнього коня. Це проходило приблизно в 1937–1938 роках.

Побут сільської інтелігенції в селі Монастирець Жидачівського району Львівської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Кізера Марія Степанівна, 1914 р. н.; українка; народилась у с. Монастирець Жидачівського р-ну Львівської обл.; освіта — 7 класів Монастирецької школи; пенсіонерка; проживає за адресою — с. Старе Село Жидачівського р-ну Львівської обл., вул. І. Франка, 43. Записано О. Я. Баран 4.05.2005 р. в с. Старе Село Жидачівського р-ну Львівської обл.

У селі Монастирець активною була молодь, студенти організували аматорські вистави, концерти. Я сама грала роль Марусі Богуслав-

ки. Ініціатором таких вистав часто був студент Микола Шараневич. Він учився тоді на учителя. Організовували чайні вечори. Там заборонялось пити алкоголь. В організації вечорів допомагали студенти із Жидачева (тоді — повітовий центр). Для таких вечорів дівчата випікали сухарі. Студенти у читальні зачитували реферати, переважно з історії. Проводили голосне читання. Тоді не було таких клубів як тепер, а хати-читальні.

Під час Різдва ходили колядувати на церкву. Священиком був о. Владичин. Його син Владичин Іван перебрався у місто. У читальні не був задіяний. Священик вже мав кишеньковий годинник. Донька одягалась у міщанський одяг: плацц, плаття, сведер. Їмость носила одяг переважно чорного кольору. Вона носила довгі коси, а священик, коли побачив, що я підстриглася, запитав, де мої коси, бо любив повторювати, що «коса — то дівоча краса». Коли йшли молоді, щоб просити його за заповіді, то мали нести священику курку, невеликі гроші. За сповідь діти несли по два яйця, на престолі стояла тарілка, куди клали ті яйця. Це зберігалось ще у 50-х роках. Коли священик на Йордан освячував хату, то за ним ходив дяк і збирав яйця у кошик.

Учителі при школі мали город, на якому садили огірки, помідори, солодкий перець. Я сама бачила, як вчителька садила солодкий перець. Того ще тоді у селян не було. Уже пізніше деякі дівчата мали косметику. Пам'ятаю, що одна дівчина натирала щоки папером з рум'янами, але так, щоб ніхто того не бачив.

Побут сільської інтелігенції в селі Дубівці Галицького району Івано-Франківської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Савчук Катерина Андріївна, 1923 р. н.; українка; народилась у с. Дубівці Галицького р-ну Івано-Франківської обл.; освіта — 5 класів Дубовецької школи; пенсіонерка; проживає за адресою — Івано-Франківськ, вул. Довга, 83/25.

Записано О. Я. Баран 25.01.2005 р. в Івано-Франківську.

Селяни ставились до інтелігенції з великою повагою. Священик Медвідський мав слуг, кухарку. За шлюб молода пара мала відробити три дні. Могли не відпрацьовувати, якщо платили гроші. Ходили селяни до священика на толоку ліпити стайню. Дівчата збирались по 9–10 чоловік і вишивали разом фелон для священика.

Їмость деколи займалась лікуванням. Пам'ятаю, що коли я поранила серпом руку, то батько відвів мене до їмости. Вона зробила перев'язку. Їмость одягалась у міщанський одяг, в основному носила чорні сукні. Доньки парохів також носили суконки.

Священик мав свою брчку. У його хаті була велика бібліотека. Майстри робили йому меблі на замовлення.

Священики давали тоді своїм дітям релігійні імена. Священик Медвідський продовжив роботу у братствах тверезості, читальні. Його сини малювали декорації до вистав, були дуже активними у селі. У селі організовувались курси куховарства. Дуже популярним серед селянства було випікання медівників. Пекли завиванці, пироги, пампухи, тістечка.

Дітей вчили не випитувати у старших. Коли розпочиналась вечірня, із читальні всі розходились до церкви.

Активним у просвітній роботі в с. Дубівці був дяк Петро Кирдяк. Він одягався по-міщанськи: носив костюм і краватку. Був звичайним селянином, хоть і виглядав, як пан. Його син працював секретарем при війті, а доньки брали активну участь у заходах читальні. Після нього дякував його син.

Директором школи був Антін Легінь. Носив костюм і краватку. Хата директора складалась із чотирьох кімнат: була кухня, спальні, вітальня (називали покої). Син директора Ярослав Легінь був студентом, але всі вакації віддавав селу. Пізніше займався збором речей для музею. Ярослав Легінь одружився з простою селянкою.

Учителі жили переважно на квартирах. Учитель, який за національністю був караїмом,

вчив дітей плавати на Дністрі. Діти у школі втаїлись «Слава Ісусу Христу».

Мій батько робив вироби із цементу. Ми мали власну олійню, пасіку. Тоді мої батьки казали, що наука не приносить користі, бо тогочасні газети багато писали про самогубства інтелігентів, які не могли знайти роботу. Тоді не хотіли давати українцям роботу, селяни навіть переходили на католицизм. Поляки тоді нас дуже не любили. Коли у с. Залуква проходили фестини, то польські залізничники кидали у учасників свята камінням.

Побут галицьких учителів (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Мандзюк (Яворська) Ольга Йосипівна, 1928 р. н.; українка; місце народження — м. Радомсько (Польща); освіта — вища педагогічна; працювала вчителькою; пенсіонерка; проживає за адресою — смт Солотвино Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл., вул. Чорновола, 27. Записано О. Я. Баран 21.09.2004 р. в смт Солотвино Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.

Мій батько Осип Яворський народився 1885 року у м. Кулачківцях Коломийського повіту. Після закінчення віділової школи у Коломії ходив до учительської семінарії у Сокалі. Він організував у Гвіздці Коломийського повіту приватну українську школу імені М. Шашкевича. З 1909 року близько десяти років вчителював у Західній Галичині. У 1912 році одружився з Чайківською Євгенією. З 1918 року повернувся на рідні землі. Далі виїхав в Україну, де працював учителем при Військовій школі УНР в Кам'янці. Там учив історію України.

Батько займався етнографічною діяльністю, залишив зошити своїх спогадів окремо про рідне місто Кулачківці, його розташування, звичаї і життя населення; окремо про євреїв у селі; про вчителювання на Лемківщині...

Він був шкільним інспектором на Лемківщині. Був дуже начитаним і розумним чоловіком. При нашому вихованні велику увагу звертав на граматику, вміння правильно писати і говорити.

Батько був атеїстом, згадував, як колись у парку на лавці «боровся» із власними думками щодо існування Бога і тим, що пропагувалось модними тоді радикальними ідеями. Цей перелом був для нього дуже болючим. Але до церкви ходив завжди, дітям також казав ввечері молитись.

Мати була теж начитаною жінкою. Вона походила з родини священика, навчалась у Чернівцях у семінарії. Була особисто знайома з О. Кобилянською. За професією — вчителька, але не працювала, бо займалась вихованням дітей. Мама вважала, що дівчина повинна усе вміти робити, тому вчила дівчат усього. Учила готувати різні м'ясні паштети, шити.

У сім'ї велику увагу звертали на вільне володіння німецькою мовою, один день у тиждень (четвер) вдома говорили виключно по-німецьки, навіть їсти просили у матері на німецькій мові. Одного разу під час обіду, коли я не знала, як буде по-німецьки капуста, мама не давала мені її, поки сестра не підказала.

У домі була велика бібліотека, особливо багато було польської художньої літератури. Батьки дуже дбали про моральне виховання дітей, тому не дозволяли читати твори Мопассана.

Коли приходили гості, то грали у преферанс, брідж, але дітям дозволялось тільки слідкувати.

Ми жили досить заможнo. Коли були на Лемківщині, то мали власний мурований будинок — кам'яницю. Раз у тиждень до нас приходив садівник, який доглядав за кущами з трояндами.

Побут сільських лікарів у селі Боднарів Калуського району Івано-Франківської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Попадюк Федір Антонович, 1927 р. н.; українець; місце народження — с. Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл.; освіта — вища

педагогічна; працював учителем; пенсіонер; проживає за адресою — с. Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл., вул. Т. Шевченка, 21. Записано О. Я. Баран 9.07.2006 року у с. Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл.

У с. Боднарів працювала лікарка-українка Анна Гловінська, яка приїхала сюди десь перед Першою світовою війною зі Львова. Жила із сестрою. Мала власну дерев'яну хату, покриту черепицею. Господарських будівель на її подвір'ї не було. Мала власний город.

У 30-х роках люди платили їй за медичні послуги продуктами. А. Гловінська як медик була відома на всю округу, до неї приїжджали лікуватись аж із сіл сучасної Львівської області. Спеціалізувалась на гінекологічних захворюваннях.

Від простих селян вона виділялась розмовою, одягом, етикетом. Була дуже тактовною. По її зовнішньому вигляді зразу було видно, що йде пані.

Син лікарки (1915 р. н.) виїхав до Америки, а коли приїхав у село в гості, то за ним слідувала радянська влада.

Крім А. Гловінської, у селі перед Другою світовою війною працював лікар Михалевський. Тоді тут була відкрита «Кооператива здоров'я».

У селі активно працювали брати Микола і Михайло Дяченки. Вони були сиротами. Михайло — це відомий поет Марко Боеслав. Микола Дяченко закінчив Господарську академію у Чехословаччині. Працював у «Сільському господарі» м. Станіслава, організував у селі курси буряководів, показував людям, як правильно вирощувати буряки.

Священником у селі у 30-х роках був Юліан Кочержук. Помер в Австрії. Церква і резиденція згоріли 26 липня 1944 року. У 1934 році громада села (Надзінна рада) зауважили йому нетактовну поведінку. Його старша дочка вийшла заміж за священника.

Побут сільської інтелігенції в селі Боднарів Калуського району Івано-Франківської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Попадюк (Топольницька) Анна Дмитрівна, 1921 р. н.; українка; місце народження — с. Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл.; освіта — 6 класів польської школи; пенсіонерка; проживає за адресою — с. Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл., вул. Т. Шевченка, 21. Записано О. Я. Баран 9.07.2006 р. в с. Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл.

У селі працювала вчителькою полька, але вона була поміркована. Їздила відпочивати у Данію. Священик і вчителька разом гостились.

Агроном Микола Дяченко організував курси. Я була їх учасницею. Під час курсів сіяли буряки і садили льон. Дали мені щепи сливок, які нащепила вдома. На курсах я одержала похвалу за ретельність. Ходила на куховарські курси, вчителька приїжджала із Станіслава. Учили, як тримати ложки, вилки, пекти різні медівники, торти. Готували фаршировану картоплю. У мене досі є зошити із записами. Ходила і на кравецькі курси.

Лікарка Анна Гловінська одягалась поміщанськи, але до церкви ходила у хустці. Сестра у неї була за кухарку. Лікарка була великим спеціалістом, лікувала гінекологічні захворювання.

Побут агронома М. Дяченка в селі Боднарів Калуського району Івано-Франківської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Дрогомирецька (Дяченко) Мирослава Миколаївна, 1936 р. н.; українка; місце народження — с. Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл.; освіта — вища; працювала зоотехніком; пенсіонерка; проживає за адресою — с. Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл., вул. Р. Шухевича, 12. Записано О. Я. Баран 9.07.2006 р. в с. Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл.

Мій батько агроном Микола Дяченко жив у невеликій хаті, яка мала покій, кухню і комору. Він помер на рак у 1942 році Любів усюди ходити пішки, брав палицю і йшов до Ценжова, деколи його підвозила фіра. Носив чорний костюм, мав білий літній плащ, осіннє пальто.

Мама була на багато років молодшою від батька, вона народилась у 1915 році. Познайомилась з батьком, коли він вилікував її братові хвору ногу. Після весілля батько зразу відвів її до жінки священика, щоб навчила куховарити. Варила добру помідорову зупу, налисники, запікала гуску. Пекла гарний хліб.

Весілля велике не робили, бо тато не признавав великих гулянь. Відзначили скромно: взяли шлюб і зробили невелику гостину для своїх. Разом прожили вісім років.

Тато читав Євангеліє у церкві. Сам робив мазі і краплі. Хто захворів, той приходив до батька. Мама навчилась від батька читати по-чеськи і польськи. Сам знав ще і німецьку мову. Першим у селі мав фотоапарат.

Одяг нам шила жидівка. Я носила різні вельветові плаття. Мама гарно вдягалася: ходила у суконці і капелюсі, светрі, який одягався через голову. Мала наручний годинник.

Мали город біля хати, десь десять сотих. Було ще поле. Землю тато продав на навчання у Академії. Ми були середняками. Біля хати тато садив каляфіор, щось схоже на ріпу. Мав гарний сад, де родили щеплені яблука.

На коляду завжди тримав цукерки і яблука для дітей, і за коляду розплачувався не грошима, а цими яблуками і цукерками. Різдво справляли у батькової сестри. Це було родинне свято. Готували борщ з грибами. Під стіл клали сіно, на ньому діти кудкудакали. Іменини не справляли. На свято Св. Миколи батько готував бідним дітям подарунки. Ми самі одержували порцелянові горнятка, дитячий посуд у спеціальному кошичку.

Тато ходив у гості до священика Кочержука. До нас приходив лікар Михалевський. Приходили гімназисти, у хаті батько читав їм лекції.

Пили чай з липи, трав. Чай не купляли. Тато мав записник витрат, де писав, що витратив на їду, поїзд і т. д.

У хаті стояли двохдверна шафа, столик, ліжка, був п'єц. Мали дорогий посуд: кльоші, тарілки, вилки, ложки і ножі. Комора була закладена татовими книжками. Багато було польської літератури. Мав цінну медичну енциклопедію. Він учив селян читати і писати, давав їм книги. Маму засудили у 1947 році. Під час обшуків спалено багато батькових книг.

Батькова хата, яку він збудував своїми руками з дерева, ще збереглась.

Побут сільської інтелігенції в селах Старе Село та Монастирець Жидачівського району Львівської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Мазур (Чмелик) Наталія Іванівна, 1926 р. н.; українка; народилась у с. Старе Село Жидачівського р-ну Львівської обл.; освіта — Стрийська торговельна школа; пенсіонерка; проживає за адресою — с. Старе Село Жидачівського р-ну Львівської обл., вул. І. Франка, 12. Записано О. Я. Баран 10.05.2005 р. у с. Старе Село Жидачівського р-ну Львівської обл.

З молодих літ у Старому Селі працювала вчителька-українка Емілія Грубська. Вона була неодружена, робила у селі до старості. Працювала тут ще за німців. На старість виїхала у Стрий, де була її родина. Перше жила у простого селянина Гринжоли Івана. Знімала у нього одну кімнату. Їсти готувала собі сама, взагалі їла по-селянському. Хліб сама не пекла. Город не тримала.

На поїздки вона наймала у селі коні, а у сусіднє місто Журавно ходила пішки. Учителька дуже любила дітей, водила на екскурсії до Дністра, у ліс. У школі працювала одна: перше вчила 1-й і 2-й клас разом, потім 3-й і 4-й. Приводила дітей до церкви, водила «на маївку». Учила церковних пісень, шити, в'язати корунки, шкарпетки, рукавиці. Мала дерев'яний грибок, на якому вчила дівчат штопати.

То була одна пані на все село. Одяг носила ні довгий, ні короткий. Мала беретку на літо, шапку — на зиму. У хустині не ходила. По плащі люди впізнавали, що то йде «пані». До неї звертались «Прошу пані».

Вона так і не вийшла заміж, бо не було у селі пари. До неї часто заходив на розмову один селянин, який був начитаний і грамотний. Учителька трималась окремо. На весілля не ходила, хоч і просили. Дітей відлучувала, щоб не ходили на гульки, і сама нікуди не ходила. Подавала приклад у особистому житті. Дружила із священником з с. Монастирець і його дружиною. Часто вела розмови з людьми, учила їх лікувати. Підбирала акторів для народних вистав у селі. Читальня тоді містилась у хаті селянина. Учителька брала там книжки. Букварів тоді так не було, як тепер, тому передавали один одному, старші діти — молодшим.

Учителі тоді весілля справляли по-панськи, заміж виходили у вельонах, а сільські дівчата у вінку. Перший раз вельон у селі дівчина вдягла десь на початку 30-х років. Вона довго служила у судового працівника у Журавні, за що він пообіцяв їй купити вельон. Вона була покриткою, тому не мала права одягати вінок.

Була у селі кооперативна крамниця і жидівська корчма. Вона стояла на місці, де тепер «Народний дім». У Журавні жиди тримали крамницю. Коли люди їхали туди, то говорили, що «поїхали на торговицю».

У Монастирці священником був Владичин Василь, його син Янек потім став лікарем. Кухаркою у нього працювала стара баба, а її чоловік годував у священника на господарстві кури. Були наймишки, які там і жили.

У селі збереглась мурована хата священника з великою кухнею. Хата збудована ще до Першої світової війни. За радянських часів у резиденції був дитячий садок, всередині її трохи перемурували, але зверху лишилась така, як була. Ще стояли великі стайня і стодола, бо священник мав багато поля. У нього першого у селі рядами ріс агрус, смородина і порічки. За заповіді давали тоді молоді священнику чорну курку.

Меблі у хаті священника були кращими за селянські: шафи точені, а не грубо витесані, плетені крісла. На стіні висів годинник з важками. Перші годинники у селі мали жиди. Був наручний годинник у вчительки Грубської.

Коли приходили селяни до священника, то йшли до канцелярії. Їмость працювала вчителькою, учила у школі арифметику. Дяк був простий хлоп, ходив одягнений як селянин. Їмость носила шубу, мала пальто з коміром з лисиці. Вона краще одягалась за вчительку.

Після того, як священник назвав свою дочку Оксаною, почали в селі всі так дівчат називати. Одного сина звали Омелько, але люди Омельками своїх синів вже не хрестили.

Після нього був священником у с. Монастирець Кручок Павло. Перше помагав старому священнику.

На празники, весілля готували то, що і селяни. Святковою їжею була «лугуміна» — зварена на молоці густа пшоняна каша, до якої додавали яйця і цукор. Потім це запікали на пательні, різали на куски і давали до кави з молоком. Готували ще налисники, буряки («бігус»), засипану капусту, юшку. Пили вишняк, чай з липового цвіту, робили з ячменю каву. Селянки тоді пекли сухарі з перемеленого пшона, щоб вони були хрусткими. Млин тоді був жидівський, за обмолот зерна брали не гроші, а «мерку» зерна.

Селяни світили колись скіпком, при такому світлі пряли; пізніше запалювали гніт. Сірник ділили на кілька або ходили до сусідів за гранню.

Перед Паскою кожна хата давала священникові у кошик по два яйця. На Йордан, коли він ходив з кропилом, також від кожної хати давали яйця.

Була приказка для тих, хто любив дуже з себе робити пана: «Пані з села, шепка з міста».

Побут сільської інтелігенції в селі Монастирець Жидачівського району Львівської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Колос Софія Томівна, 1929 р. н.; українка; народилась у с. Монасти-

рець Жидачівського р-ну Львівської обл.; освіта — вища педагогічна; працювала вчителькою; пенсіонерка; проживає за адресою: с. Монастирець Жидачівського р-ну Львівської обл., вул. Т. Шевченка, 42. Записано О. Я. Баран 12.05.2005 р. в с. Монастирець Жидачівського р-ну Львівської обл.

Священик Владичин був у селі Монастирець до 1938 року. Тоді у селі проходила місія, щодня були відправи, цілий тиждень сповідали людей. Тоді прийшов о. Кручок з жінкою, перше правив ще при старому священику. На старому цвинтарі є гробниця Владичина, там він похований з жінкою і ще з кимось з родини. Його дочка Зоня жила в Івано-Франківську.

Резиденція священика збудована ще за Австрії. На подвір'ї були стодола, велика стайня. Стайню руські розібрали за радянської влади. Він тримав по п'ять—шість корів. Все робили наймити, пасли худобу. На подвір'ї було дуже гарно, пам'ятаю стежку, а біля неї росли кущі з агрусом.

Їсти готувала їмость і кухарка. До священиків багато людей приїздили на празники.

Їмость о. Кручка не була дуже гарною, тому люди сміялись. Якось прийшли молоді до священика з іншого села і помилково цілували у руку служанку, бо думали, що то його жінка. Служанка була дуже гарна і вони думали, що то їмость мусить бути така файна. Сама ж жінка священика сиділа збоку.

У селі був учитель-українець Терльовський. За німців вчителем був Микола Шараневич. Він дуже хотів, щоб учились діти з його села. У 1942 році я і ще двоє дітей пішли вчитись до середньої школи у Стрий, бо там директором був його близький друг. Далі він поміг нам вчитись у Львові. За німців Микола Шараневич керував поліцією. Був дуже справедливий і чесний.

Учителька-полька вийшла заміж за українця. Казали, що вона листувалась з Іваном Франком.

Учительки одягалися не так, як селяни. Вони не носили хусток, а шапки, беретки. Прикрас тоді так не носили, як тепер. Учи-

телька носила червоний козушок, взувалась у туфлі, чобітки. Одягалися дуже гарно.

Учителі готували собі їсти самі. Пили каву, чай з канапками. Пекли добре солодке, нас вчителька пригощала, коли ми приходили полоти їй квіти на городі. Звідки брали хліб, не знаю, певно, що купляли. У Журавні був магазин, де продавали гарний хліб. Тут мали магазин жиди. Була у селі і корчма.

Учителі організовували у школах вистави.

Побут сільської інтелігенції в селі Підвисоке Бережанського району Тернопільської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Козак (Мигович) Марія Євстахіївна, 1925 р. н.; українка; народилась у с. Підвисоке Бережанського р-ну Тернопільської обл.; освіта — 4 класи школи; пенсіонерка; працювала на пошті; проживає за адресою: с. Підвисоке Бережанського р-ну Тернопільської обл. Записано О. Я. Баран 8.04.2006 р. в с. Підвисоке Бережанського р-ну Тернопільської обл.

У нашому селі було мало українців, бо то було цілком польське село. Тут стояло два костьоли, один старий костюл розібрали і поставили дзвіницю. За незалежної України зробили з костюлу теперішню церкву. Село мало десь 40 хат, воно було дуже спалене після австрійської війни. Як були змішані сім'ї, то при хрестинах дівчину хрестили за обрядом мами, а хлопця за татовою вірою.

У сусідньому селі Лопушня (то вже Івано-Франківська область) жили одні поляки, вони всі робили на колії і вдягалися по-панськи. Пам'ятаю, що жінки всі ходили у капелюшках. Наші селяни переймали то від них. Українці не так гарно одягались, а коли хто хотів ходити у вишитому, тому жандарм міг порвати сорочку.

Селяни, які не мали поля, йшли робити на вапняний завод. Робота була вся вручну. Десь у кінці ХІХ ст. тут поставили колію. У сусідніх Курянах жило більше українців, їх нази-

вали «бараби». Вони прийшли із Закарпаття, з'явилися тоді, коли будували залізну дорогу.

У сусідньому селі Куряни був греко-католицький священик Кордуба. За посвячення хати на Йордан йому платили пшеницею. Хто з поляків не хотів, щоб він святив хату, то виходив до нього і казав не йти до хати. Українці мало хотіли польського ксьондза, а поляки українського взагалі не хотіли. Ще збереглась плебанія, де жив польський священик. У нього були наймички, дивились за худобою.

Священики тоді мали багато поля. Садили у більшості зернові: гречку, овес, пшеницю. Мали сади. Помідорів і солодкого перцю тоді ще не було. У селі був храм на Михайла, правилось у старій церкві, але потім її розібрали.

Працювала вчителька-полька Лосовська, вона вийшла заміж теж за поляка з прізвищем Гевкалюк. Учителка все одягалась по панськи.

У с. Демня жив пан, його хату розвалили. На пана робили за збіжжя. Він їздив бричкою, а в церкві не стояв з хлопами, а ставав за престолом. Хлопів штрафували по два золотих за ловлю риби, а коли корова заходила пасти у його ліс, то теж платили два золотих. Цукор тоді коштував один золотий, а на заводі платили по одному золотому за робочий день. За в'язанку дров із лісу треба було панові відробити.

Побут сільської інтелігенції в селі Підвисоке Бережанського району Тернопільської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Джумак Степан Григорович, 1919 р. н.; українець; народився в с. Підвисоке Бережанського р-ну Тернопільської обл.; освіта — 6 класів школи; пенсіонер; працював шахтарем; проживає за адресою: с. Підвисоке Бережанського р-ну Тернопільської обл., вул. Зарічна. Записано О. Я. Баран 8.04.2006 р. в с. Підвисоке Бережанського р-ну Тернопільської обл.

У селі була корчма, хто пив, то все виносив з хати до корчми. Тоді ті, хто робили на державній роботі, вважались великими панами. Щоб йти на таку роботу, навіть бити камінь, треба було переписатись на польське.

У с. Демня жив пан Гошковський, там був фільварок. У пана хлопи робили за дванадцятий сніп.

На панському полі жид побудував вапняний завод. Завод почали будувати десь у 20-х роках ХХ ст. Жид мав ним користуватись протягом двадцяти років, а через двадцять років завод мав перейти у панську власність, але тоді якраз почалась війна. Заводом управляли чотири жиди, а власник мав прізвище Гольц. Ті жиди були багаті і з початком війни втекли.

Війтом був поляк, одягався трохи краще за середнього господаря. Поліцай робив у селі обхід, і був порядок: штрафував господарів, якщо з їхнього подвір'я текла гноївка.

До вчительки звертались «Прошу пані», з 1939 року вітались на «Добрий день». Перед початком уроків всі діти молились. Учителі, якщо хтось не знав, били по пальцях або карку. Учили різні польські пісні. Українську мову вчили тільки один-два рази на тиждень.

У селі Курянах жив український священик, господарі його возили, куди треба, хоча мав і свої коні. Їмость рівнялась до панів. Тримав 10–12 корів, 2–3 пари коней. Як приходилось когось ховати, то торгувався за плату похоронів. Коли ховали мого родича, то хотів за похорон 100 золотих.

На свято польського Івана (24 червня) всі з'їздили на відпуст. Було багато священиків.

Побут священика в селі Пуків Рогатинського району Івано-Франківської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Крупка Павло Дмитрович, 1926 р. н.; українець; народився у с. Пуків Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.; освіта — 7 класів школи; пенсіонер; працював машиністом; проживає за адресою: с. Пуків Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл., вул. М. Черемши-

ни, 131. Записано О. Я. Баран 9.04.2006 р. в с. Пуків Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.

Я жив близько біля хати священика. Священиком у селі був о. Василь Соловей. Він мав шестеро дітей. Найстарший його син з 1918 р. н., другий син з 1921 р. н., він учителював. Той син Микола Соловей ще мене вчив. Ще були дочки з 1922, 1928 і 1932 р. н. і син Лесько з 1924 р. н. Їмось вдягалась краще за селянок. Учителю Микола Соловей теж вдягався по-панськи.

Священик мав коні, багато поля. Селяни ходили робити йому на поле, за то їм платили 1 злотий. Тоді булка коштувала 5 грошів, хліб — 10 грошів. Молодий кінь коштував 180 злотих, а корова — 100–120 злотих. Відробляли також за Служби Божі. Часом когось ховав задурно, а часом йому відробляли за похорон на полі. На Йордан ходив кропити по хатах.

Священик організував хор і вів його. Війтом був українець на прізвище Бандура. Колись священик і війт командували селом. У священика був великий сад. Хата мала три великі кімнати, велику кухню. Одна кімната служила за канцелярію. Потім за радянської влади у хаті священика розміщувався дитячий садок. Меблі прості: скриня, шафа. Був настінний годинник, діти теж мали свої годинники. Священик мав кухарку, наймити робили коло коней, худоби. На празники до священика з'їжджались ксьондзи.

Село було українське. Жили тільки один поляк і один жид. Потім поляк перейшов на українське. Жиди торгували у Рогатині. Тоді у містах українців не було багато. Один раз на рік у с. Пукові робили фестини.

У селі стояла велика школа, там вчилися діти із сусідніх сіл. Учителями були переважно поляки, бо українців не допускали до роботи.

Їли у селі по-простому. На свята готували засипану капусту з м'ясом і пшоном, холодець. Помідорів тоді ще не було. Їх почали садити десь вже у 60-х роках.

Побут сільського священика в селі Наварія Пустомитівського району Львівської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Шевчук (Садова) Марія Станіславівна, 1930 р. н.; українка; місце народження: с. Наварія Пустомитівського р-ну Львівської обл.; освіта — 4 класи школи; працювала на птахокомбінаті; пенсіонер; проживає в с. Наварія, вул. Львівська, 56. Записано О. Я. Баран 17.07.2006 р. в с. Наварія Пустомитівського р-ну Львівської обл.

У селі священиком до 1925 року був о. Стрільбицький. Він помер у 1925 році Місцеву церкву ставили мешканці п'яти сіл, вона збудована у 1882 році. Іконостас подарували монахи з Добромиля. Село було повністю польським, українців нараховувалось тільки п'ять родин. Був і свій костел.

Отець Олександр Сабат працював у селі протягом вісімнадцяти років. Мав трьох доньок, одна з них, Рома, живе в Америці. Плебанія, де він мешкав, ще збереглась. Після того, як о. Сабат покинув село, плебанія пущувала, а церкву обслуговували монахи.

Їмось була дуже культурна, вона походила з панського роду. Їмось мала підстрижене волосся, одягала капелюшок, а не хустку. Носила різні спідниці, плаття, хутро. Мала професію вчительки, але не працювала, бо займалась вихованням дітей.

Отець Сабат походив зі священицької родини. Народився біля Сколого, а похований у Пісочному.

Плебанія складалась з кухні, трьох покоїв і четвертої кімнати — канцелярії. На подвір'ї були великий шпихлір, стодола і стайня. Священик мав поле, город біля хати. Тримали худобу, коні. Був свій фірман до коней.

Церковний комітет визначав плату за ритуальні послуги. На Йордан священик ходив посвячувати хати разом з дяком, то мама давала дякові гроші.

Священик у школі вчив релігію. Учителі були інтелігентами. На сім класів припадали

три вчителі-поляки. Учитель Собецький жив при школі, вже мав своє радіо. При школі розміщувався город, учитель садив капусту.

Учителька Бішедовка приїздила зі Львова. Носила костюми, светри, спідниці. Вона вже фарбувала волосся.

Побут сільського священника в селі Наварія Пустомитівського району Львівської області (20–30-ті роки ХХ ст.)

Респондент — Чабай (Круліковська) Катерина Семенівна, 1918 р. н.; українка; місце народження — с. Нагоряни Пустомитівського р-ну Львівської обл.; освіта — 5 класів школи; працювала кравчиною; пенсіонерка; проживає в с. Нагоряни, вул. Садова, 1. Записано О. Я. Баран 17.07.2006 р. у с. Нагоряни Пустомитівського р-ну Львівської обл.

У 20–30-х роках у с. Наварії священником був о. Сабат. Ми туди ходили до церкви, о. Сабат мав велике господарство, поле, дев'ять корів. Йому служили дівка для господарки і хлопець, що дивився за худобою. Ми ходили священнику робити на полі, помагали веснувати. Коли хто женився, то за заповіді несли курку, а потім молодий платив за шлюб грішми.

Дочки священників вже мали завивки, вони ходили до перукаря. Хустин вони не носили,

а беретки; їмость вдягала замість хустки капелюшок.

Учителями у селі були самі поляки. Жінка вчителя вчила дівчат вишивати. Учитель Турбінський жив при школі в Малечковичах. Він мав при школі служницю, яка ходила біля корови. Біля школи ріс сад.

Учитель з дружиною вранці їхав до костелу, а далі гостився із жонцою (управителем) панського фільварку.

Моя мати була кравчиною, брат — шевцем. Робив взуття, тоді жіноче взуття коштувало десь 15 злотих. Моя сім'я мала п'ять моргів, польський ксьондз давав нам на спілку своє поле. На великі свята ходили на молитву у костел, бо мама була українкою, а тато поляком. Коли робила на полі у ксьондза, то за день роботи одержала від нього два злотих.

До сімнадцяти років я жила при батьках, а тоді пішла служити у Львів. Служила у поляків, господар працював у бюрі. Там прала, прасувала, робила покупки, за що одержувала 15 злотих на місяць. У них було заведено звичай щось дарувати на свята. На Різдво чи іменини одержувала плаття, тканину на фартух. Коли до власників приходили гості, то давали по два злотих на шоколад. Хустина шалянова біла тоді коштувала два злотих, якщо з квітами, то чотири злотих. Плаття із сатину — один злотий за метр, а шерстяне — чотири злотих за метр.